

LA TOPONÍMIA DE CATALUNYA EN LA CARTOGRAFIA MANUSCRITA DEL SEGLE XV

Al col·lega i amic l'advocat Sr. Josep Grases i Coll

Entre els còdexs del mil quatre-cents que es conserven a la Biblioteca Vaticana, n'hi ha uns quants amb la *COSMOGRAFIA* de Ptolomeu, bellament ilustrats amb una sèrie de mapes preciosos, miniats amb colors diversos i amb incrustacions d'or.

Aquests còdexs, manuscrits sobre pergamí, tenen de dos a tres pams d'alçada i gairebé dos d'amplada. Un cop obert el llibre, els mapes omplen tota l'obertura i resulten unes cartes geogràfiques apaisades que arriben a amidar 597×800 mil·límetres.

Alguns d'aquests atles, a més dels mapes ptolomeics — amb perfils i nomenclatura arcaics —, en tenen uns altres de «moderns», amb toponímia gairebé actual, però transcrita segons l'estil italià de l'època; el litoral hi queda més correcte que en les cartes de Ptolomeu, però no és pas tan perfet com en els portolans mallorquins del segle anterior, coneguts a tot el món amb el nom de *mapamundis catalans*. Val la pena d'esmentar les cartes marines d'Àngel Dolcet, any 1339, i les dels Cresques, any 1375.

Cal tenir present que els portolans o cartes de navegar, només descriuen la costa i multitud d'accidents del litoral: caps, illes, ports..., i si alguna vegada contenen un xic de geografia interior (Montserrat o Montseny, per exemple) és per a donar més punts de referència als navegants, o bé ho posen amb caràcter ornamental i, per tant, amb un valor geogràfic ben migurat.

La cartografia de Ptolomeu té l'avantatge que consigna abundantament la toponímia de terres endins, i això és una veritable superació geogràfica dels mapes primitius, i fins dels aràbics i dels «Beats», car tots ells són massa embrionaris i convencionals;

defectes que perduren fins al mil tres-cents, com es pot veure en el mapa de la catedral de Vercehi (del segle XII i d'origen hispànic)¹, o en el de Robert Haldingan, del segle XIII, conservat a la catedral de Hereford².

Al Vaticà es conserva un còdex grec del segle XI (575 × 418 mil·límetres), miniat, amb mapes ptolomeics: és l'*Urbinas graecus* 82, del qual se'n deriven els còdexs llatins del segle XV; i si no tots, una bona part.

Uns altres mapes de Ptolomeu del segle XII, trobats al monestir grec d'Athos, són de mides molt més petites³.

Els mapes vaticans que vaig a descriure són ben germans d'altres cartes geogràfiques del mateix segle XV — manuscrites o impreses — contingudes en varis còdexs i incunables, servats gelosament a les biblioteques i museus principals del món. N'esmento alguns per mostra: el manuscrit 858 de la Universitat de València, procedent de Sant Miquel dels Reis; l'incunable de Domènec de Lapis, estampat a Bolonya el 1462 i reeditat al cap de deu anys (1472); l'incunable d'Arnol Buckinck, imprès a Roma el 1478; i la *Cosmografia* de Ptolomeu, estampada a Ulm el 16 de juliol del 1482 per Leonard Holl, amb xilografies de Joan Schnitzer⁴, i tornada a editar el 1486 a Venècia per Just d'Albano, en els tòrculs de Joan Roger. L'alemany Nicolau Donis, encarregat dels mapes el 1482, confessa que són copiats de la *COSMOGRAFIA* traduïda del grec al llatí per Jaume Àngel; i per comprovació ocular, sembla que el còdex que va servir de model als gravats de Schnitzer és el que ara porta la sigla «Vaticà llatí 3811» que transcriu més avall.

En el present estudi de la cartografia vaticana quatre-centista, començo pels mapes «moderns» perquè la identificació dels topònims és més segura. Després, en un altre paràgraf, buido dels mapes «antics» els indrets de Catalunya esmentats ja per Claudi Ptolomeu en la seva *Cosmografia* tan famosa, escrita dintre el

¹ A. M. Brizio en dona dos fotogravats a la plana 109 del volum VII d'*Antiquità d'Itàlia: VERCELLI* (Roma 1935).

² A. Blásquez el reproduïx esquemàticament en el seu *Estudio de la Cartografía española en la Edad Media* (Madrid 1906).

³ *Ibid.*, també reproduïx esquemàticament el d'Espanya.

⁴ Reproduïdes esplèndidament a Leipzig el 1923, per Albert Schramm, en el volum VII de l'obra *Der Bilderschmuck der Frühdrucke*.

segle II, i que després d'un mileni arribava al seu zenit amb les il·lustracions cartogràfiques ben sumptuoses dels segles XI-XV, que l'enriqueixen extraordinàriament.

I. TOPONÍMIA CATALANA «MODERNA» DEL SEGLE XV

Els sis mapes manuscrits dels quals n'extrec els noms «moderns» referents a Catalunya es troben en els següents còdexs vaticans: Urbinat llatí n.º 273, foli 48⁵; Urb. lat. 274, f. 81⁶; Urb. lat. 275, f. 77; Urb. lat. 277, f. 123⁷; còdex Vaticà llatí n.º 3.811, foli 8⁸; i Vat. lat. 5.699, f. 119⁹.

Quant als autors d'aquests mapes, només consta que el còdex 277 és fet a Florència en l'escola cartogràfica de Jaume Àngel de Scarparia, el 5 de gener de l'any 1472, pel francès Huc Commi-nell, nat a Mézières del Mosa, el qual, l'any 1499, també és autor probablement del còdex 5.699. El còdex 273 és obra de Francesc Berlinghieri o Berlingeri, realitzada a Florència l'any 1482. Els mapes del còdex 274 són pintats per l'alemany Nicolau Donis, probablement després del 1495, car tenen intercalat un mapa amb les descobertes americanes d'aquell any; en canvi, el còdex 275, dibuixat pel mateix Nicolau, sembla anterior al 1492, perquè no hi ha cap referència a Amèrica.

Tots aquests mapes són de l'escola florentina de Jaume Àngel.

Per a la transcripció de topònims no segueixo l'ordre de catalogació de la Biblioteca Vaticana, ni un ordre cronològic poc o molt aproximat, sinó que els agrupo en columnes segons el sistema de major semblança en les variants; la primera columna conté la nomenclatura actual; a les altres columnes hi he buidat els còdexs amb aquest ordre: A) 3.811; B) 274; C) 275; D) 277; E) 273; i F) 5.699.

Per no fer un treball massa llarg, transcriu només la topo-

⁵ Reproduït el 1944 per R. Almagià a *Monumenta Cartographica Vaticana*, volum I, *tavola* 53.

⁶ Reproduït el 1959 en el *Llibre de la Festa Major*, de Torroella de Montgrí, article «Torroella en la cartografia».

⁷ Reproduït a l'*Enciclopedia Cattolica*, del Vaticà, article «Spagna».

⁸ Sembla que va servir de patró per a la xilografia estampada a Ulm en l'incunable del 1482, reproduït a Leipzig el 1923 per Schramm, op. cit.

⁹ Reproduït per l'Almagià, op. cit., *tavola* 49.

anys: s. XV 1481?
 autors: anònim, però de Jaume Àngel
 còdexs: 3.811 Vaticà llatí

1495?
 Nicolau Donis
 274 Urbinat llatí

1491?
 Nicolau Donis
 275 Urb. lat.

NOMS ACTUALS

AGER	alger	alger	alger
AGRAMUNT	ag(ra)mòt	agramòt	agramòt
Aiguafreda (cap de Begur)	Caput aque frigide	—	—
ALCOVER	alcouer	alcouer	alcouer
AMPOSTA	ampasta	ampasta	ampasta
ANGLESOLA	angolosala	anglosola	aglosola
Aquitània	—	aritenia	aruernia
Aragó (Corona)	reg. taracoie	regnû. tarraconie	regnû tarraconie
ARLES (Tec)	arlles	arles	arles
BALAGUER	balachieti	balachieti	balachieti
BANYOLES	lugolos	luginols	luginols
BARCELONA	barcalna	Barzalona	barzalona
BASQUERA	●	baschera	baschera
BATEA	batea	batea	batea
BLANES	blanes	—	blanes
CADEQUERS	catachier	cathai	catach
CALDES de Montbui	caldes	caldes	caldes
CAMBRILS	canbrus	cambrus	cambrus
CAMPRODON	Camporotúdo	câporotúdo	câporotúdo
CANET de Perpinyà	canet	canet	canet
Cap de Creus	caput crucis	—	—
CARDONA	cardona	cardona	cardona
CASTELLBÒ	castell	castello	castello
CASTELLÓ d'Empúries	—	castiglio	castiglio
Catalunya	Catellonie	pricipatus.Catellonie	Principatus Catellonie
La Cènia	Zenia fl.	~~~~~	~~~~~
CERET	Serreto	setreto	cetreo
CERVERA	Zeruera	Zeruera	zeruera
Coll. de Balaguer	col	col	col
COLLIURE	colliueri	colliueri	colliuero
Ebre	iber.flu.	iber. flu.	Iber.f.
ELNA	cona	cona	cona
EMPÚRIES	empurie	empuries	empuries
Espanya	HISPANIA	HISPANIA·TOTA	HISPANIA·TOTA
FALSET	fabet	fahet	fahet
FERNERS ?	daulû	daulû	daulû
FIGUERES	figera	figiera	figiera
Font ?	font	fôte	fôte
GANDESA	gandesa	gandesa	gandesa
GIRONA	girona	girona	girona
GUISSONA	gilsona	gissona	gissona
GUÍXOLS	sanfelio	san felio	sanfelio
HORTA	orta	orta	orta
HOSTALRIC	●	ostelerich	ostelrich
IGUALADA	gualada	gualâda	gualâda
ILLA (Tet)	iglia	iglia	iglia
La JONQUERA	gurchera	gûchera	gûnchara
LEUCATA	leocata	Leocara	leocara
LLANÇAR	lazana	lazan	lazan
LLEIDA	●	leida	leida
Llobregat	gliobriga fl.	gliobrigar.f.	gliobrigar f.

1472
Huc Comminell
277 Urb. lat.

1482
Francesco Berlinghieri
273 Urb. Lat.

1499
Huc Comminell?
5.699 Vaticà Ilati

Alyger
Agramôt
—
Alcouel
—
A(n)glesola
—
—
Arles

Balachier
Bugnols
* Barçalona
Baschera
Batea
—

Catachier
Cildes
Câblus
Câporitondo
Canel
—
Cardona
Castelbo
Castaglon à.
—
Zania fluis
Scerbo
Zeruera
Eol
Collu

Ebro·fluis·Ebrus
* Cana
Porìa
DESCRIPTIO·HISPANIE·NOVA

Falcet
Barbinj
Figliera
Fònte

Gandesa
* Girona
Gissona
Filiù

Orta
Osterich

Gualanda
Iglia

Ghiugla
—
Laçan
* Leida

Alger
—
Capo...fredda
Alconer
Ampasta
Anglosola
PARTE DI GALLIA
Regno di tarracona
—

Balachietj
Bugnols
Barçalona
Baschera
Catea
Blanes

Catachier
Caldes
Câbro
Câporitúdo
—
Câdona
Castello
Castiglo
Pncipato di catalonia
Zenia fiue
—
Zeruera
Col
—

Ibero
—
Empuries
TABULA DE HISPANIA MODERNA

Saet
Dauliè
Figie
Fonte

Gandesa
Girona
Gusona
Sáfelio

Orca
Ostelrich

Gualada
—
—
Laçan
Leyda
Glabrigat fiume

Alger
Agramôt
—
Alcouel
—
Anglesola
—
—
Arles

Balachier
Bugliols
* Bâçalon
Baschera
Batea
Blàs

Catachier
Caldes
Câbais
Câporitúdo
Canet
—
Câdona
Katelbo
Kastiglo
—
Zenia flu
Serebo
Zeruera
Eol
Colliuer

Ebro·flú.
* (ihégible)
uà pano
HISPANIA MODERNA

Falç&
Bâbraj
Figliera
Fonte

Gandesa
* Girona
Gissona
Filiù

Orta
Hostem

Gualáda
Gia

Giúgle
—
Lâçar
* Leida

MANRESA	manrosa	manrosa	manrosa
MARTORELL	martoiel	martoiel	martoiel
Medes (PALS ?)	mete	mede	mede
Mediterrani	MARE MEDITERRANEVM	MARE MEDITERRANEV(M)	.MARE MEDITERRANEVM.
MILLARS	miglas	miglas	miglas
MIRAVET	minuet	minuet	mirraet
MONTBLANC	●	●	●
Montserrat	monseat	môtserat	môtserat
MORA	mera	mera	mera
NARBONA	narbona	narbona	narbona
OLIANA	oliana	oliana	oliana
OLOT	ulot	ulot	ulot
ORGANYAR	orchigna	orthigna	orthgna
PALAMORS	palamr	Palamos	palamor
PERALADA	prada	prada	prada
PERPINYA	ppignano	+ pigiano	+ pigiano
PIERA	piera	piera	piera
Pirineus	Pirenes.mons.	Pirenes.mons.	Pirenes.mons.
PONTS	pante	pante	pante
PRADA del Confent	—	—	—
PRADES (Montsant)	prades	prades	prades
PUIGCERDA	pusarda	pusardào	pusardano
REUS	reus	reus	reus
RIPOLL	ripollo	ripollo	ripollo
La ROCA, Vallès	rocha	rocha	roca
ROSES	roses	roses	roses
SALZES	sassel	asses	sases
Sa RAL	lareal	lareal	lareal
Sant CELONI	Sansaloz	sàsalon	Sansaló
Segre	segre fl.	segre.f.	begre.f.
Seu d'URGELL	~~~~~	~~~~~	~~~~~
SITGES	Sits	siges	siges
SOLSONA	Salsona	salsona	salsona
TAMARIT	tamarit	tamarit	tamarit
TARRAGONA	tarragona	Tarracona	Tarracona
Tordera	~~~~~	~~~~~	~~~~~
TORROELLA de Montgrí	torelgo	toreglo	toreglo
TORTOSA	tortosa	Tortosa	Tortosa
TREMP	tremp	tremp	tremp
ULLDECONA	uldicona	uldicona	uldicona
VALLS	uals	uals	uals
VIC	uich	uich	uich
VILAFRANCA del Confent	uillafràca	uillafranca	uillafranca
VILAFRANCA del Penedès	uillafràca	uillafràca	uillafràca
VOLÓ (Tec)	uolon	uolon	uolon

Mandesa	Mattrosa	Màtesa
Martares	Martoiel	Màtares
—	Mede	—
IBERICVM · BALEARICVM · PELA-	MEDITERR	BALLEARICVM PELAGVS
IGUS.	—	
Miglas	—	Miglas
Mirauet	Minuet	Mirauet
Moneblanch	—	Montbläch
Mòtsarat	Mòserat	Misarat
Mora	Mera	Mora
—	—	—
Oliana	Oliana	Oliana
Vlot	Vlot	Vlot
Orghigna	Orchigna	Orghina
Palàtos	Palamor	Palatos
Perlada	Prada	Perlada
Perpi(a)gno	—	Ppigná
Piera	Piera	Piera
~~~~~	~~~~~	~~~~~
Ponte	Pante	Pôte
Pras	—	Pras
Prades	Prade	Prades
Puçardino	—	Puçandano
Reus	Reus	Rès
Ripollo	Ripollo	Ripollo
Roca	Roccha	Roccha
Roses	Roses	Roses
Salsos	—	Salsas
* Lareale	Lareale	* Lareale
Sàsaloni	Sàsalonj	Sàsalo
~~~~~	Segre fiume	Soro flú.
* Lasseudeurgel	—	* Lasseudecoll
Sigos	Siges	—
Solsona	Salsona	Solsona
—	Tamarit	—
* Taragona	Tarragona	* Tàragona
Obligat. flu.	~~~~~	~~~~~
Toregla	Toreglo	Toregla
* Talosa	Tortosa	* Tolosa
Trems	—	Tremi
Vldiconà	—	Vldiconà
—	Vldicoà	Vals
Vich	Vals	* Vich
Villafràca	Vich	Villafràca
Villafràca	—	Villafràca
—	Villafràca	—

nímia de Catalunya, a l'un cantó i a l'altre del Pirineu.

A cada mapa s'assenyalen uns rius, generalment sense nom, que poden representar força bé el TER, el TORDERA, el LLOBREGAT, l'EBRE-SEGRE i el CÈNIA.

Les serralades hi són consignades amb uns ombrejats més o menys definits, i amb nom o amb sense nom. Les muntanyes o rius innominats els transcriu amb una línia sinuosa ~~~~~

Els pobles són representats per uns cercles de la mida d'una lletina, en relleu i daurats: cada disc porta el seu nom, però alguna vegada no n'hi van posar, i aleshores transcriu una ● en el lloc corresponent. Quan algun topònim és substituït per un guionet, vol dir que en aquell lloc hi manca tota mena d'indicació.

Els mapes d'en Comminell destaquen varies poblacions, representant-les amb el signe *, també en relleu daurat, i amb tinta vermella per a la nomenclatura; són: ELNA, GIRONA, BARCELONA, TARRAGONA, TORTOSA, SA-RAL, LLEIDA i LA SEU D'URGELL en el còdex 277; i, a més, VIC en el còdex 5.699. Gairebé coincideixen amb les capitals de bisbat.

D'altres accidents geogràfics són representats de vegades com si fossin pobles: *Mede* no es refereix a les illes, sinó a una població del litoral, com si es tractés de l'Estartit o de les Masies de PALS; *Coll* (de Balaguer) i *Font*, serien dos poblets entre Tortosa i Reus; uns altres noms per identificar, *Barbinj* i *Daulú*, podrien correspondre a Santa Coloma de Farners.

Alguns dels mapes fan constar els «climes» o latituds: el *Clima sextum* correspon a la Catalunya francesa, i el *Clima quintum*, a la Catalunya espanyola. Els habitants del clima sisè tenen el dia més llarg de l'any amb quinze hores i mitja de sol; i els del clima cinquè, només amb quinze hores, segons diu l'explicació marginal.

Vegeu a pàgines 4-7 les variants de la toponímia catalana «moderna»:

II. TOPONÍMIA CATALANA «PTOLOMEICA» DEL SEGLE XV

Per aquesta transcripció, buido els mapes continguts en els nou còdexs vaticans següents: Urbinat llatí n.º 273, foli 46; Urb. lat. 274, foli 79; Urb. lat. 275, f. 75; Urb. lat. 277, f. 78; Vaticà llatí n.º 3.811, foli 6; Vat. lat., 5.698, f. 6, còpia exacta gairebé de l'Urb. græc. 82, foli 65 (del segle XI); Vat. lat. 5.699, f. 72; i Vat. lat. 7.289, f. 6.

A més, buido a la primera columna els topònims del còdex 858, mapa 3, de la Biblioteca Universitària de València, procedent de Sant Miquel dels Reis, com ja queda indicat en la introducció.

Cal advertir que ni el mapa de Berlinghieri ni els de Commi-nell no fan constar els límits de les tribus: són els còdexs 273, 277 i 5.699, i per això els transcriu després del còdex grec.

Els altres mapes fan variar una mica l'abast de cada tribu — antecedent remot de les nostres comarques, encara no prou ben delimitades en l'actualitat, malgrat tants d'estudis i tants de criteris ben respectables —.

La Cosmografia ptolomeica va implantar un ordre en la col·locació dels mapes, i aquest ordre es va respectar força fidelment durant una colla de centúries, fins en els atlas del segle XVIII. Heus-el ací: I. *Orbis terrarum* o mapamundi; II. *Europa* (amb deu taules); III. *Àfrica* (amb quatre taules); i IV. *Àsia* (amb dotze taules). Les taules europees contenen: 1. Illes Britàniques; 2. Península Ibèrica; 3. França; 4. Alemanya; 5. Baviera-Jugoslàvia; 6. Itàlia-Còrsega; 7. Sicília-Sardenya; 8. Polònia-Ucraïna; 9. Balcans; i 10. Grècia-Creta.

Quan els atlas incrementaven la quantitat de làmines cartogràfiques, les afegien totes plegades al final, o bé les intercalaven al lloc corresponent després de cada carta ptolomeica.

La influència de l'ordre ptolomeic va transcendir no solament en cada atlas manuscrit i estampat, sinó també en la gegantina col·lecció cartogràfica mural de les galeries vaticanes, pintada al fresc per fra Ignasi Dante cap a l'any 1584.

Per a la transcripció toponímica segueixo l'ordre alfabètic de tribus catalanes — AKETANS; AUTANS; CASTEL·LANS; CORETANS; COSETANS; ILERGETS; IL·LERCAONS; INDIGETS; LEÏTANS —, amb les poblacions que corresponen a cada tribu

segons els diversos mapes, a cadascun dels quals destino una columna diferent.

Cap d'aquestes cartes geogràfiques no esmenta per res la tribu dels SORDONS ni la dels BERGISTANS. La tribu pirenenca dels CASTEL·LANS (Garrotxa), la solen col·locar a migdia dels AUTANS o AUSETANS, cap al Vallès. Els errors de situació i les permutacions de noms sovintegen força, potser per culpa dels copistes anteriors al segle XI.

Les tribus o super-comarques més ufanes en topònims son tres: els IL·LERCAONS (de 7 a 13 poblaments consignats), els ILERGETS (de 10 a 11) i els AKETANS (de 8 a 11); les tribus més migrades són sis: els LEYTANS (de 4 a 6), els CASTEL·LANS (de 3 a 5), els INDIGETS (de 4), els AUTANS (de 2 a 5), els COSETANS (de 0 a 2) i els CORETANS o KERRETANS (amb una població solament).

Els COSETANS o KOSSETANS només són esmentats en quatre còdexs: el 82, el 5.698, el 273 i el 277.

El mapa 5.699 no esmenta cap tribu, ni fa cap distinció tribal entre els poblaments; les cartes 273 i 277 fan constar el nom de totes nou tribus, però no n'assenyalen els límits. Els mapes 82 i 5.698 no citen prou clarament els KERRETANS, ni marquen els límits tribals, però distingeixen amb un senyal idèntic els noms de cada tribu; les poblacions tenen la figura quadrangular, imitant una fortificació emmurallada¹⁰: dins de cada quadrilàter emmerletat, hi ha el nom i el distintiu «comarcal» del poblament.

Els rius ptolomeics no són ben bé els mateixos dels mapes «moderns» (Ter, Tordera, Llobregat, Ebre-Segre i Cènia), sinó el FLUVIA, el TER, el LLOBREGAT i l'EBRE. Només dos còdexs — el 274 i el 275 — hi afegeixen els afluents de l'Ebre: SEGRE i CINCA.

Com a muntanyes, només es consignen els Pirineus — des del golf de Biscaia fins al Mediterrani — amb una serralada que se'n deriva a cada banda: el *mons Amenus*, que fa de límit occidental a la Catalunya francesa o *narbonensis*; i el *mons Edulius*, límit occidental de la Catalunya espanyola. El conjunt muntanyenc fa,

¹⁰ La figura quadrangular fortificada per a representar els poblaments també es troba en els mapes d'Athos del segle XII.

sobre el mapa, una taca amb figura semblant a una X (o una H majúscula eixancarrada)¹¹.

Els Pirineus catalans acaben amb un promontori, damunt el qual hi ha el temple de Venus, representat amb una figura que sembla una llanterna, com si es tractés d'un far.

També es consignen dos caps més: el promontori de les Tenebres — que ve a ésser la fita de separació entre el Principat de Catalunya i el Reialme de València — i el promontori de la Lluna (*Lunarium promontorium*), que correspon a Montgat, excepte en el còdex 5.698, que el col·loca prop de Blanes. (Altres mapes dels segles següents el fan coincidir amb el cap de Tossa.) Quan el promontori hi consta sense nom, el transcriu amb una > en el lloc corresponent.

Respecte al Mediterrani, és anomenat *mar Ibèric* (entre Espanya i Àfrica) i *mar Balear*, quan banya les terres de parla catalana.

Tots aquests mapes hispànics assenyalen els graus de longitud (entre 1 i 21) i latitud (entre 35 i 47). A més, solen consignar els «climes» i els paral·lels: Clima IV, a 35° i sota el paral·lel 10; Clima V, a 40° entre els paral·lels 11 i 12; Clima VI, a 45° entre els paral·lels 13 i 14. De vegades es fan constar alguns llocs d'Orient de la mateixa latitud: el paral·lel 10 passa per Rodes; l'11, pel mar Egeu; el 12, per l'Hel·lespont; el 13, per Constantinoble; i el 14, per la mar Negra.

El perímetre d'aquests mapes té figura de rectangle o bé de trapezi, d'acord amb la projecció que hagin adoptat: la cilíndrica (còdexs 82, 273, 277, 5.698, 5.699) o la cònica (còdexs 858, 274, 275, 3.811, 7.289).

En la transcripció de topònims segueixo aquest ordre:

I) 858; II) 3.811; III) 7.289; IV) 275; V) 274; VI) 5.698; VII) 82; VIII) 273; IX) 277; X) 5.699; i hi afegeixo una columna onzena per a donar l'equivalència probable de cada nom ptolomeic, ben difícils d'identificar amb tota certesa moltes vegades.

¹¹ La figura X-H del grup orogràfic es repeteix en tots els mapes ptolomeics, tant en els d'Àthos (s. XII), com en els estampats del s. XV i del s. XVI (reedicions dels incunables ja esmentats, o noves edicions, com les de Miquel Servet a Lió el 1525 i 1535).

acetanj

anabis
 astercis
 bacasis
 —
 bislunis
 certesus
 —
 iessus
 lesa
 setelsis
 subur
 tebol
 udura

acetani

anabis
 astertis
 bacasis
 —
 —
 certesus
 cinna
 —
 uessus
 Iesa
 setelsis
 subur
 tebolis
 udura

acetanj

anabis
 —
 bacasis
 baronò
 —
 —
 Cerresus
 —
 —
 —
 Setelsis
 subur
 tebolis
 udura

acetanj

anabis.
 astertis.
 bacasis.
 —
 —
 cerresus.
 cinna.
 —
 iessus.
 lesa
 setelsis.
 subur
 tebolis.
 idura

Acetanj

anabis
 astertis.
 bacasis.
 —
 —
 cerresus
 cinna.
 —
 iessus
 lesa
 setelsis
 subur
 tebolis.
 udura

Jaccetani

Anabis
 Ascertis
 Bacasis
 —
 —
 Ceressus
 Cinna
 Jespus
 Lesa
 Setelsis
 —
 Telobis
 Udura

authanj

aquecalide
 ausa
 betula
 —
 gerûda

Authani

aquecalite
 ausa
 etanibetula
 —
 gerûda

authanj

aquecalide
 ausa
 betula
 Eraga
 gerunda

authani

aquecalide.
 ausa
 betula
 —
 gerûda

authani

aquecalide.
 ausa.
 betula.
 —
 gerûda.

Authetanj

Aquecalide
 —
 —
 —
 Gerunda ?

castolanj

iassi
 beseda
 —
 —
 egosa
 —
 —

Castallani

—
 beseda
 —
 —
 egosa
 —
 Sebellunum

Castellanj

bassia
 —
 blâda
 diluron
 —
 Iesa
 —

Castellaï

bassia
 beseda
 —
 —
 egosa.
 —
 —

castellani

bassia
 beseda
 —
 —
 egosa.
 —
 —

Castellani

Bassi
 Beseda
 —
 —
 Egosa
 —
 Sebendunû

coretani

Julia libica

coretani

Julia libica

Toretanj

Julia libica

coretanj

Julialibica

coretanl

Julialibica

—
 Julia libica.

ilergeteû

—
 —
 bergidiû
 bergusia
 burcina
 celea
 berga
 flauia gallica
 ilerda
 —
 orcia
 osca
 Succosa

ilergetes

—
 —
 bergidium
 bergusia
 burcina
 celea
 eraga
 gallica flauia
 ilerda
 —
 orceia
 osca
 Suctosa

ilergetes

alauona
 astercis
 bergidium
 bergusia
 burtina
 Celia
 —
 flauia gallica
 —
 muscaria
 —
 osca
 Sucosa

ilergetes

—
 —
 bergidium
 bergusia
 burtina
 celea
 eraga
 flauia gallica
 ilerda
 —
 oreia.
 osca.
 succosa.

ilergetes

—
 —
 bergidiû.
 bergusia.
 burtina.
 celea.
 eraga.
 gallica. flauia.
 ilerda
 —
 oreia
 osca.
 succosa.

Jlercetes

—
 —
 Bègidum
 Bergusi
 Burtina
 Celsa
 Erga
 Gallica flauia
 Ilerda
 —
 Orcia
 Osca
 Succosa

Cosetanj

Subur
 Taracon

<i>Segle XI</i>	1482	1472	1499	EQUIVALENCIA
anònim	Francesc Berlinguieri	Huc Comminell	Huc Comminell?	PROBABLE
Urb. Graec. 82, f. 65	Urb. Lat. 273, f. 46	Urb. Lat. 277, f. 78	Vat. Lat. 5.699, f. 72	
ιακκητᾶνοι	Laccetani	Accetani		Segarra
αναβις	Anabi	Anabis	Anabis	Igualada-Vilanoveta
ασχορρις	Ascerrí	Ascercis	Ascercis	Calaf ?
βακασις	Bacasi	Bacasis	Bacasis	Manresa
—	—	—	—	Barcelona
—	—	—	—	Cardona ?
χορσσοσ	Cereso	Cerresus	Cerresus	S. Coloma de Queralt
κιννα	Cinna	Cinna	Cinna	Guissona
—	—	Jessus ?	Iessus ?	Issona
λησα	Lesá	Lesá	Lesá	Artesa
σετελσις	Setelsi	Setelsis	Setelsis	Solsona
—	—	—	Subur	La Geltrú
τηλοβις	Telobi	Tebolis	Tebolis	La Bisbal del Penedès
ουδοιρα	Vdura	Udura	Udura	Agramunt
αυθετᾶνοι	Authetani	Autetani		Montseny
ιδατα θορμα	—	Aquecalide	Aqcalide	Caldes
αισα	Ausa	Ausa	Ausa	Vic
βαικυλα	Becula	Becula	Becula	Besora ? - Anglès ?
—	—	—	—	Ager o Urgell ?
γαροιωδα	Gerunda	Gerunda	Gerúda	Girona
κασελλᾶνοι	Castellanj	Castetani		Garrotxa
βασι	Basi	Bassi	Bassi	Bas (Olot)
βεσεδα	Besada	Besseida	Beseda	Porqueres
—	—	Blàda	Blanda	Blanes
—	—	—	—	Mataró
εγοσα	Egosa	Egosa	Egosa	S. Joan de les Abadesses
—	—	—	—	Artesa
σεβενδυνον	Sebéduno	Secellunú	Sebellunuz	Besalú
χορρ[ετᾶνοι]	Cerretanj	Cerretani		Cerdanya
ιυλια λιβικα	Julia lybica	Iulia libyca	Iulialibica	Llivia
κοσητᾶνοι	Cossetani	Cossetanorum [litus]		Tarragonins
συβυρ	Subur	Subur	—	La Geltrú
ταρρακον	Tarracon	Tarracon	—	Tarragona
ιλερρητοι	Ilergete	Ilercani		Lleidatans
—	—	—	—	Alagon
—	—	—	—	Calaf ?
βοργιδον	Bergidio	Bergidiú	Bergidiú	Berbegal
βοργοδια	Bergusia	Bergusi	Bergusia	Balaguer
βορτινα	Burtina	Burtina	Burtina	Almudèvar
κελσα	Celsa	Celca	Celea	Gelsa (Vilella d'Ebre)
οργα	Eraga	Eraga	Eraga	Ager o Urgell ?
γαλλια φραυια	Gallia flauia	Gallica flauia	Gallica flauia	Fraga
ιλορδα	Ilerda	Ilerda	Ilerda	Lleida
—	—	Muscaria	Muscaria	Tamarit ?
ορχια	Orcia	Orcia ?	Orcia ?	Sarinyena
οσχα	Osca	osca	Osca	Osca
συκκωσα	Succosa	Succosa	Succosa	Barbastre ?

illercaones

adeba
—
tiar iulia
—
cartagouetus

—
—
—
Sigarra
tarragon
tenebru portus
—
trauia
tenebius pmôtorîu

illercabones

adeba
—
tiariulia
biscargis
cartagoneus

—
—
—
Sigarra
tarracon
—
Lercosa
theana
teneber tenebrum

illercaones

adaba
Bilbis
tiaruilia
bistargis
Cartagouetus

Cinna
Jesus
Orcia
Sigarra
Tarracon
tenebri portus
Lercotosa
Teania
—

ilercaones

adeba
—
ar iula
bistargis
cartagouetus

—
—
—
segarra
tarracon
tenebris.p.
tertosa
trauia
>

ilercacaones

adeba.
—
ar iulia
biscargis.
cartagouetus

—
—
—
sigarra.
Tarracon
tenebris.p.
tertosa.
trauia.
>

Ilercaones

Adeba
—
Tiariulia
Biscargis
—
—
—
Sigära
—
Tenebrius portus
tertosa
Theana
Tenebrium pmon-
[toriü

indigete

deciana
emporie
iücaria
roda

indigete

daciana
emporie
iuncaria
rodaciuit

Jndigete

Deciana
Empoia
Jucaria
Roda

indigete

deciana
emprie
iücaria
roda

indigete

deciana.
emprie
iücaria
roda.

Jndigete

Deciana
Emporis
Juncaria
Rodapolis

Leitanj

bacinon
—
betulô
blanda
—

dirulon
—
rubricata
luäriü pmonori

Leitani

barcinon
—
betulon
blanda
—

dirulon
—
rubricata
lunarium pmô

Leitanj

—
besada
betulon
—
—

—
egosa
rubricata
lunarii promôtori
>

Leitanj

barcinon
—
betulon
blanda
—

dirulon
—
rubricata
>

leitani

Bartinson.
—
betulon.
blanda
—

dirulon.
—
rubricata.
Luäriü. .p.

Lectanj

Barcinon
—
Betulü
Blanda
Cartagouetus

Dirulü
—
Rubricata
Lunariü pmôtorium

**.GALLIE.
[PARS.]**

têplü veneris
PIRENES.MONS.

AMENVS.

**Narbonensis.
[pars.]**

têplü ueneris
Pirenes mons. pire-
[neus môs]

**NARBONËSIS
[ALLIE-PARS]**

templum ueneris
Pireneus mons

Amenus mons

**narbonensis
[pars]**

Templü Veneris.
pireneus
pirenes mons.
Amenus.mons.

narbonësis

.templum.Veneris
Pirenes.mons.

Amenus.mons.

**Celto galatie
[narbonensis
[pars]**

Templum veneris
PYRENA MONS

Cêmenorum montiü
[pars]

~~~~~
Lodiana.fl.
ambroca.fl.
rubiccatis.fl.
Iber .flu.
—
—
HISPANIA TARRO-
[CANENSIS
BELEARICVM

IBERICVM

edulius.mons.
clodianus.fl.
sanbroca .fl
rubricatus fl
iber :fl:
—
—
HISPANIA TOTA TAR-
[RACONENSIS
.MARE BALEARICVM,

.IBERICVM MARE.

Edulius mons
clodui fl clodiü fl
sambrocafl sâbroca fl
fluais Rubricatus
Iber fluais Iber fl.
—
—
HISPANIA TARACO-
[NENSIS HISPANIA
BALEARICV(M)
[PELAGVS
MARE HIBERICVM

Edulius.môs.
Clodiana. .f.
ambroca. f.
.f. rubricatus
iber .f.
segra
.f. .ringa.
HISPANIA TARRACO-
[NE(N)SIS
-BALEARIVM *
[PELAGVS-
-MARE.IBERICVM-

edulius.mons
Clodiana .f.
ambroca. .f.
.f. rubricatus
iber .f.
segra.f.
ringa.
HISPANIA TARRACO-
[NE(N)SIS
-BALEARIVM PELA-
[GVS-
:MARE.IBERICVM:

Edulius mons
Clodianus flus
Sambroca flus
Rubricatus flus
Iber flus
—
—
ISPANIA TA(R)RACO-
[NE(N)SIS
BALEARICVM PELA-
[GVS
IBERICVM PELAGVS

ιλερχαονοι αδεβα — τιαριυλια βισκαργις καρχηδων ποηαια — ιεσπος — σιγαρρα — λορτωσα θεαυα τενεβρι ακρ.	Ilercaoni Adeba — Tiariulia Biscargi Cáthagovetusta — Jespo — Sigarra — Tenebri portus Lertosa Theana Tenebrio pmoñl	Illecanorum litus Adeba bilbis Tiariulia Biscargis — — Jessus ? Orcia ? Sigarra — — tertosa Theaua Tenebris promôt	Adeba Bilbis Tiariulia Biscâgis — — Iessus ? Orcia ? Sigâra Tarracon Tenebris portus Lertosa Theaua Tenebriù promô	Tortosins Vila-Ral (prop Millars) Calataiud La Jana Forcall Cantavella (Vilafranca [del Cid]) Guissona Issona Sarinyena Alcalà de Xisbert Tarragona Penyiscola Tortosa Batea o Gandesa Cap d'Orpesa
ενδιγετοι δεκιανα εμπορια ιυνκαρια ροδηπολις λαιηταννοι βαρκινων — βαιτυλωμ βλανδα — διλυρων — ρुβρικατα λυναριον ακρον	Indigeti Deciana Emporia Iúcaria Roda .ci. Leetanj Barcinôe — Betulone Blanda — Diluron — Rubricata Lunario pm	Indegetorum [litus] Deciana Emporia Iuncaria Rhodeciutas Leitanorum litus Bâcino — Betulon Blâda — Diluron — Rubricata Iunarium pmôt	Deciana Emporis Iúcharia Rhoda Barcinon — Betulon Blanda Cartagouetus Diluron — Rubricata Lunarium pmont	Empordà Agullana ? Empúries Figueres Roses Maresme Barcelona Porqueres (Banyoles) Badalona Blanes Cantavella (Vilafranca [del Cid]) Mataró S. Joan de les Abades Rubí Montgat-Tossa
κελυτο γαλατιας μαρ [μακησιος μορ ιερη αφροδιτης ΠΥΡΗΝΗ ΟΡΟΣ KEMMEN ορε μορ	PARTE DI GAL- LIANARBO- NENSE Templo di Venere Pyreneo monte —	CELTO GALATIA [NARBONENSIS. [PARS. Templù ueneris PYRENEVS MOVS. .CEMENNO22 MO(N)TIVZ. [PAR	CELTO GALATIA [NARBONENSIS [PARS Ueneris téplù PYRENEVS MONS.PYRE- [NEVS CEMENNO MONTIVZ.PARS.	Rosselló Portvendres Pirineus Les Cevenes Montsec Fluvia Ter Llobregat Ebre Segre Cinca TARRACONENSE (Espanya Citerior) mar català Mediterrani
εδυλι ὄρος κλωδιανο. πο. σαυβροκ. πο. ροβρικατος πο. ιβηρ ποτ. — IC ΠΑΝΙΑ [TaPPAKWNHCl: BA.AAIAPIKON [ΠΕΛΑΓOC IBERIKON [ΠΕΛΑΓOC	Edulio monte Clodianus fiùe Sâbroca fiùe Rubricato fl Ibero fiùe — — HISPANIA TARRACONENSE BALEARICO PELAGO IBERICO PELAGO	EDVLIVS.MONS. Clodanus flu ~~~~~ Sambroca fluuius Iberus fluuius — — ISPANIA TARACONENSIS .BALEARICVZ. PELAGVS. .IBERICVZ. .LAGVS.	EBVLIVS.MONS. Clodianus.fl. Sâbroca.fl. Rubricatù.fl. ~~~~~ — — ISPANIA TARACONENSIS BALEARICVM PH IBERNICVM PHELAGVS	

BIBLIOGRAFIA

A més de la consignada en les notes, vegeu-ne d'abundósíssima en el llibre de G. R. Crone, *Maps and their makers* (Londres, 1953), traduït en castellà per L. Alaminos i J. Hernández Campos, *Historia de los mapas* (México, 1956), amb uns quants mapes esquematitzats.

* * *

He d'agrair les facilitats donades pel reverendíssim abat Albarreda per a consultar la Biblioteca Vaticana; els suggeriments del doctor Ainaud per a identificar la nomenclatura Ptolomeica, i la col·laboració del senyor Travesset en aquesta tasca.

IGNASI M. COLOMER